

EXPERIMENTUL DE GÂNDIRE¹

ALEXIUS MEINONG
(1853–1920)

Abstract. *The Thought Experiment.* In this from German into Romanian translated fragment, A. Meinong criticizes the term of „thought experiment”, that was introduced by E. Mach. Meinong argues that such a concept has actually no knowledge content and that it does not enrich our knowledge, as Mach seems to believe. However, if it should have some meaning, especially in the context of geometry, it would be that, that it is a mean through which we have a psychological access to the truth of a priori contents.

Keywords: Thought experiment, scientific experiment, a priori knowledge, geometry.

Desigur, cu intenția de a depăși întrucâtva această dificultate, se apelează de la J. St. Mill încoace, la ceea ce, în matematică, reprezintă un substitut pentru experiență și experiment și este oferit de ceea ce, de curând, a fost analizat mai în amănunțime, mai ales de E. Mach, sub numele de „experiment de gândire”². „În afară de experimentul fizical, scrie acesta, mai există un tip de experiment, care este realizat pe o treaptă intelectuală superioară și într-o măsură mult mai largă – experimentul de gândire. Cel care își face tot felul de proiecte, care construiește castele de nisip, scriitorul, poetul utopiilor tehnice sau sociale experimentează în lumea gândirii. Dar și negustorul cu un temeinic simț practic, inventatorul laborios sau cercetătorul fac același lucru. Toți își imaginează anumite situații și leagă de aceste reprezentări așteptarea, speranța privind anumite consecințe; ei realizează o experiență ideală. Însă, în timp ce primii combină în spațiul fanteziei situații care nu se întâlnesc unele cu altele în realitate sau gândesc aceste situații ca fiind însoțite de consecințe care nu sunt asociate cu acestea, cei din urmă, ale căror reprezentări sunt reproduceri fidele ale faptelor, vor rămâne în gândirea lor foarte aproape de realitate. Posibilitatea experimentelor de gândire se sprijină pe reproducerea involuntară, mai mult sau mai puțin exactă, a faptelor în reprezentările noastre.”³ Aplicarea celor spuse la domeniul cunoașterii care ne interesează pe noi rezultă de la sine. „Istoria științei nu îngăduie nicio îndoială cu privire la faptul că matematica, aritmetica sau geometria s-au dezvoltat pornind de la reunirea întâmplătoare a unor experiențe particulare făcute pe seama obiectelor corporale numărabile și măsurabile. Din faptul că experiențele fizice au fost raportate permanent unele la altele prin gândire, a rezultat înțelegerea legăturii dintre ele. Și ori de câte ori această înțelegere nu ne este pe moment prezentă în minte

---

¹ Traducerea s-a făcut după Alexius Meinong, *Über die Stellung der Gegenstandstheorie im System der Wissenschaften*, Leipzig, Voigtländer, 1907, paginile 67–77.

² „Erkenntnis und Irrtum”, p. 180 și urm.

³ Op. cit. p. 183 și urm.

cunoașterea noastră matematică are caracterul unei experiențe gata dobândite.”⁴ Cel care s-a ocupat în vreun fel cu chestiunile matematice și mai ales acela care s-a îndeletnicit și cu o oarecare iubire cu ele a trăit de nenumărate ori ceva asemănător; iar dacă astfel de lucruri pot fi într-adevăr subordonate termenului de „experiment”, atunci repulsia absolut instinctivă față de includerea matematicii în rândul științelor experimentale poate fi depășită ca fiind lipsită de temei.

Ce este deci, de fapt, un asemenea „experiment de gândire”? Să ne reprezentăm starea de lucruri (la care s-ar referi acest termen – n. C. B.) pe baza unui exemplu concret, de pildă, pe baza unuia prezentat de Mach însuși, exemplu care privește relația cantitativă dintre laturile unui triunghi. Dacă vreau, așadar, să îmi clarific faptul că suma a două dintre laturile triunghiului este într-adevăr mai mare decât lungimea celei de-a treia, voi observa mai întâi că există o asemenea a treia latură, care corespunde în mod evident acestei propoziții, o latură care este opusă în chip vădit unghiurilor ascuțite. Chestiunea devine problematică abia acolo unde unghiul opus este unul drept sau mai mare decât un unghi drept. Îmi reprezintă deci intuitiv un triunghi dreptunghic, în raport cu a cărui ipotenuză trebuie demonstrată propoziția aflată în discuție. Îmi voi ușura demonstrația trasând din ambele capete ale ipotenuzei, considerate ca centre, niște arce de cerc, în timp ce catetele alăturate vor fi considerate razele acestora. Respectiv arce de cerc se intersectează în vârful unghiului drept. Datorită acestor arce de cerc, de fiecare dată câte o catetă apare ca fiind proiectată, pornind de la capătul corespunzător al ipotenuzei, pe aceasta din urmă. Aici, poziția arcelor de cerc unul față de celălalt conduce la constatarea că ambele catete se suprapun parțial pe ipotenuză, fiind deci împreună mai lungi decât ipotenuza. Dacă însă ne imaginăm, în continuare, unghiul drept ca fiind înlocuit de unul din ce în ce mai obtuz, se observă că ambele arce de cerc intersectează latura opusă unghiului obtuz la distanțe din ce în ce mai mici, orientându-și însă permanent unul față de altul latura concavă, și numai în situații limită se suprapun, atunci când înălțimea triunghiului a atins valoarea zero, adică atunci când triunghiul s-a transformat într-o linie dreaptă. Asemenea considerații ne pot da încredere în corectitudinea propoziției în cauză. Poate că există metode de gândire și mai adecvate în acest scop; pentru lămurirea esenței experimentului de gândire sunt suficiente cele spuse mai sus.

Mai întâi, în legătură cu cuvântul „experiment de gândire” se ridică întrebarea dacă prin acesta este avut în vedere un experiment cu gândurile sau, așa-zicând, numai un experiment în gândire. Felul în care arată experimentele cu gândurile ni-l arată astăzi cât se poate de clar practica psihologiei experimentale. Ca exemplu, se pot cita experiențele prin care V. Benussi a arătat⁵ că și în ce mod mărimea aparentă a distanțelor spațiale depinde de faptul dacă punctele distanțe sunt concepute ca aparținând anumitor forme sau nu. În funcție de faptul dacă persoana

⁴ *Op cit.*, p. 195.

⁵ În nr. V al „Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie”.

supusă experienței vrea să conceapă, în specificul ei, figura din așa-numita iluzie Müller-Lyer, și poate sau nu să facă acest lucru, linia principală a acestei figuri – așa cum a stabilit Benussi, cu întreaga exactitate dorită, prin întrebuințarea unui dispozitiv de comparare, pe cât de simplu pe atât de ingenios – va fi supusă iluziei privind mărimea, care are loc aici, când într-o măsură semnificativă, când într-una ne semnificativă. Cu „gânduri” se experimentează aici în măsura în care vizavi de una și aceeași figură totul depinde de faptul dacă persoana cu care se realizează experiența își imaginează, ca să spunem așa, figura cu ajutorul datelor de senzație oferite, sau dacă ea analizează linia principală sau chiar distanța corespunzătoare dintre puncte ignorând ceea ce este în jurul acestei linii. Experiențele (*Versuche*) necesare în scopul stabilirii legităților fundamentale prezente aici sunt nenumărate. Se poate însă spune că în „experimentele de gândire” avem de-a face cu experiențe asemănătoare celui descris mai sus?

Ne-ar veni greu să negăm acest lucru chiar de la prima impresie: însă această impresie se va legitima printr-o reflecție mai profundă. Ce este, de fapt, un experiment? Cu certitudine, o „experiență” pe care o facem ca pe oricare alta, doar că, în acest context, s-a vizat în mod explicit înfăptuirea experienței (*Erfahrungmachen*), de unde premisele legate de realizarea experienței respective sau, mai exact, faptul că s-a produs în mod intenționat acel ceva în a cărui percepere trebuie să rezide experiența. Această caracteristică suferă o anumită modificare în cazul experimentului didactic –, chiar și atunci când este produs în mod intenționat un fapt real, în scopul de a-l putea cerceta în condițiile cele mai favorabile, de pildă în psihologia culorilor, pentru a putea surprinde cât mai clar diferența dintre tonul, intensitatea și saturația culorilor. Chiar dacă în niciunul dintre aceste cazuri experiența care ni se oferă în experiment nu este întrebuințată ca o instanță demonstrativă, totuși elementul în raport cu care urmează să se învețe din aceste experimente este în continuare realitatea produsă în mod experimental. Or, ce se produce în mod intenționat în „experimentul de gândire”? O anumită trăire legată de reprezentare, de presupunere sau de judecată. Dar când ne-am putea dori să învățăm ceva cu privire la reprezentări, presupoziii sau judecăți atunci când ne ocupăm de geometrie? Însă liniile, unghiurile, triunghiurile, pe care ar trebui totuși să le vizăm în cazul „experimentelor de gândire” geometrice, nu sunt aduse prin aceste experimente cu nimic mai aproape de realitate. Se mai poate vorbi în aceste condiții, în general, despre experimente?

Eventual, cel mult, tocmai despre „experimente în gândire”. Însă acestea sunt tot atât de puțin experimente reale, pe cât de puțin s-a înfăptuit în realitate ceea ce întreprindem în general numai în gândire, sau există în realitate ceea ce există doar în gândirea mea. Însă un experiment care nu există deloc cu adevărat, firește nici nu poate dovedi sau învăța ceva. Acest lucru trebuie să fie valabil nu numai despre „experimentele de gândire” matematice, ci caracterizează la fel de mult toate celelalte forme de experiment. Acestui fapt i se opune radical, firește, înalta prețuire pe care le-o atribuie Mach „experimentelor de gândire”. Însă la o privire

mai atentă, opoziția nu privește atât stările de lucruri (*Sachen*), cât reunirea lor sub numele de „experiment de gândire”. Într-adevăr, nu este puțin ceea ce Mach reunește sub acest nume. Și chiar și în măsura în care subsumarea are loc fără niciun fel de abuz, se vedește cu ușurință, atât cât pot eu vedea, că în cazurile respective, pe de o parte, valoarea de cunoaștere efectiv prezentă revine nu experimentului de gândire ca atare, ci condițiilor de mediu care-l însoțesc, și, pe de altă parte, în măsura în care experimentul de gândire are pretenția de a avea o valoare, valoarea nu este aceea a unei demonstrații sau a unui mijloc de demonstrație, așa cum ne putem aștepta să o întâlnim în cazul unui experiment real.

Pe de altă parte, o apreciere imparțială a numeroaselor exemple oferite de Mach mi se pare destul de îngreunată de natura expresiei „experiment de gândire” sau „experiment gândit”, expresie care are în comun cu termenul atât de des înțeles greșit de „existență în reprezentarea mea” particularitatea de a crea aparența că acolo ar fi vorba despre o formă de experiment și aici de o formă de existență⁶. Totuși, putem spune deocamdată că este destul de surprinzător faptul de a găsi citate în rândul experimentelor de gândire întrebări de felul dacă există numai radieră de căldură sau și radieră de răceală⁷. Însă pentru a ne imagina întrebarea aflată în discuție este necesar⁸ să admitem ceva: trebuie să gândesc un corp care radiază răceală asupra altuia mai cald. S-ar putea să fim tentați să gândim, în plus, că eu însumi aș fi adus cele două corpuri suficient de aproape spațial unul de altul, pentru a expune corpul mai cald radierii presupuse a celui mai rece într-o manieră suficient de intensă. În acest caz, ceea ce constituie lucrul la care mă gândesc este, în continuare, un experiment, iar starea de fapt privind „experimentul de gândire”, în sensul de „experiment în gândire” ne stă într-adevăr la îndemână. Cu toate acestea, numai de curând a devenit clar în această privință cât de puține are în comun așa ceva cu experimentul real: experimentul de gândire este aici cel mult întrebarea, în timp ce experimentul real ar constitui, în situații favorabile, răspunsul. Faptul că, de regulă, nu primești niciun răspuns atunci când nu întrebi nimic face ca întrebarea să participe într-o oarecare măsură, ca o condiție a răspunsului, la valoarea acestuia; însă prin întrebare, firește, nu este încă absolut nimic stabilit. Și la aceasta se mai adaugă ceva. De fapt, avem dreptul de a caracteriza această întrebare ca fiind un experiment de gândire, respectiv ca exprimând o seamă de gânduri cu privire la un experiment, numai atunci când ne-am reprezentat, în acest context, pe noi înșine sau pe alții ca experimentând. Însă acest lucru nu este deloc necesar pentru formularea întrebării în exemplul prezent. O radieră de răceală ar avea loc (dacă ar fi în genere să se întâmple așa ceva) nu

⁶ Vezi explicațiile mele despre „pseudoexistență”, mai ales în *Fundamentele experienței*, p. 55 și urm.

⁷ *Erkenntnis und Irrtum*, p. 188.

⁸ Vezi *Über Annahmen*, p. 51 și urm., și acum, mai ales, conferința de la congresul a lui E. Martinak despre *Das Wesen der Frage* (esența întrebării – n. tr.) în „Atti del V. Congresso internazionale di psicologia”, Roma, 1906, p. 333 și urm.

doar atunci când corpurile în cauză ar fi aduse în mod intenționat suficient de aproape unul de altul în scopul legat de experiment, ci și cu totul independent de asemenea scopuri. Așadar, întrebarea poate apărea, ce-i drept, ca experiment în gândire, însă tot atât de bine și într-o formă care, chiar și din punctul de vedere al gândirii, nu are nimic de-a face cu un experiment.

Ceea ce a rezultat astfel cu privire la exemplul privind căldura poate fi întâlnit deopotrivă la toate celelalte exemple citate de Mach. Este inevitabil să ne gândim la ceva în măsura în care vrem să prelucrăm teoretic acel ceva; însă nu trebuie, în acest caz, nici pe departe să ne gândim la acel lucru ca la ceva produs în mod intenționat, deci nici ca la ceva experimental; și nicăieri, prin faptul că gândim un lucru într-un fel sau altul, nu este demonstrat ceva despre acel lucru sau despre altceva. De asemenea, este sigur că „variația faptelor prin gândire”⁹, respectiv gândirea având ca obiect variația, este de cele mai multe ori indispensabilă dacă vrem să demonstrăm ceva în legătură cu totalitatea faptelor care variază; doar așa s-a putut ajunge la o generalizare a legilor de ciocnire a corpurilor ori la o deducere a gravitației pornind de la legile de cădere a corpurilor¹⁰. Însă nu trebuie deloc să se fi gândit cineva în aceste cazuri, de fiecare dată, la experimente și nici nu ar fi fost demonstrat ceva exclusiv prin gândire, pentru că, totuși, era vorba mai ales despre existența faptică a ceea ce a fost conceput prin această gândire. Și nici în ceea ce privește simpla „gândire” cu privire la echivalente ale căldurii¹¹ lucrurile nu ar fi stat mult mai bine, dacă Meyer nu ar fi putut pune în slujba acestor gânduri cunoașterea sa despre fapte ori Joule experimentele sale reale. Atunci când Galilei își reprezintă un animal mărit¹² care-și păstrează asemănarea geometrică, acestui gând în mod cert nu-i este esențial faptul că el este format ca și când cineva ar trebui să fi produs în mod artificial un asemenea animal în scopuri experimentale, iar această concepție conduce la o cunoaștere numai în măsura în care caracterul ei contrar naturii pune într-o lumină mai clară restul cunoașterii noastre legate de fapte. De asemenea, eliminarea prin gândire a opoziției față de mișcare¹³, respectiv ignorarea acesteia, este în sine o chestiune cu o valoare foarte îndoielnică, așa cum unii vor fi aflat deja acest lucru spre dauna proprie; abia în măsura în care prin aceasta se deschide calea unor înțelegeri a priori sau pentru raționamente de analogie bazate pe experiențe poate obține mecanica un câștig de aici. Iar dacă principiul căldurii a lui S. Carnot provine dintr-o „adaptare bazată pe încercări a unei reprezentări cantitative la o experiență generalizată cu privire la corpurile grele”, cel care vede¹⁴ aici „mărețul experiment de gândire”¹⁵ cu greu se va putea gândi la faptul că experimentul unei asemenea adaptări ar fi fost numai „gândit”,

⁹ *Erkenntnis und Irrtum*, p. 185.

¹⁰ *Op. cit.*, p. 186 și urm.

¹¹ *Op. cit.*, p. 190 și urm.

¹² *Op. cit.*, p. 188.

¹³ *Op. cit.*, p. 189.

¹⁴ *Op. cit.*, p. 190.

¹⁵ *Op. cit.*, p. 190.

mai exact că el și reușita sa ar fi fost doar presupuse. Mai degrabă totul revine la faptul că el a fost realizat în mod real și că el a reușit cu adevărat: dar în această situație cu siguranță nu „experimentul de gândire” a fost cel care a reprezentat aspectul fundamental.

Prin cele prezentate mai sus nu vreau să creez impresia că aș considera necesar să apăr faptele față de abuzuri ale gândirii în raport cu cineva de felul lui Mach. În rest, având în vedere lucrările mele de până acum, nu cred că pot fi bănuți de tendința de a subestima semnificația proceselor (*Geschehen*) psihice. Pe de altă parte, la o privire mai atentă și tocmai datorită expunerii prezente, se poate spune că mă aflu în mijlocul unei acțiuni orientate spre o apreciere obiectivă a gândirii, iar nu împotriva unei asemenea aprecieri. Cu alte cuvinte, cel care reunește funcțiile cele mai diferite ale gândirii sub numele de „experiment de gândire” cu greu se va putea împotrivi în timp puterii cuvântului, putere care-l va împinge, în ciuda unei eventuale definiții, să vadă în „experimentul de gândire” tocmai o formă de experiment și astfel, în cele din urmă, să pună experimentul în locul gândirii. Așadar, cu intenția de a preîntâmpina o supraevaluare a experimentului și a importanței sale pentru cunoaștere, voi sintetiza cele spuse în afirmația potrivit căreia termenul de „experiment de gândire” – problematic deja datorită caracterului său echivoc –, în singurul sens clar care-i poate fi atribuit, adică acela de „experiment gândit”, mai exact de „gând cu privire la un experiment”, poate servi totuși cel mult la a exprima ideea, de la sine înțeleasă, că nu putem cerceta nimic, că nu putem evalua nimic în cercetare fără să ne gândim la faptul că acestei „gândiri”, în lipsa unei determinări mai precise – o gândire, deci, care poate să fie atât o presupunere, cât și o judecare, și, în cazul judecării, atât o judecare lipsită de evidență, cât și una evidentă –, încă nu îi revine niciun fel de semnificație de cunoaștere specifică, cu atât mai puțin una de felul unui experiment real. Mach însuși, așa cum am văzut mai sus¹⁶, consideră castelele de nisip ale celui care-și face tot felul de proiecte ca fiind în același sens experimente de gândire precum gândurile cercetătorului, trebuind să recunoască însă explicit, în cazul acestuia din urmă, că „reprezentările sale sunt reproduceri fidele ale faptelor”¹⁷. Dacă și unde se întâmplă acest lucru, aceasta ne pot învăța numai experiența și memoria: însă atunci acestea sunt veritabilele surse de cunoaștere autentică, pe care „experimentul de gândire” le poate cel mult tulbura.

Prin cele spuse anterior, mi-am expus reflecțiile critice față de „experimentul de gândire” mai cu seamă pe baza exemplelor, exemple în care acest experiment pare a fi pus în legătură cu interesele științei naturii. Este acum timpul să revenim la punctul inițial al acestor reflecții, la experimentul de gândire din matematică. Faptul că toate cele dinainte pot fi spuse, *mutatis mutandis*, și despre acesta din urmă, nu mai necesită niciun fel de explicație suplimentară. Cazul analog cerinței lui Mach cu privire la „reflecțiile fidele” l-a adus aici deja J. St. Mill, sub forma

¹⁶ Vezi mai sus, p. 1.

¹⁷ *Erkenntnis und Irrtum*, p. 183.

afirmației potrivit căreia reprezentările noastre geometrice se caracterizează printr-o fidelitate reproductivă specială. Cât de puțin se susține această afirmație a demonstrat-o deja în mod convingător G. Heymans¹⁸. Totuși se pare că lucrurile stau oarecum altfel în matematică decât în rest. Trăiri de felul procedurii aplicat laturilor triunghiului, procedeu descris anterior ca un exemplu de experiment geometric de gândire, nu numai corespund cel mai bine experienței fiecăruia dintre noi, dar această experiență ne învață în mod clar că noi, prin asemenea trăiri, ajungem în mod real la o cunoaștere geometrică și că ele ne oferă legitimarea pentru numeroase convingeri geometrice. Să-i revină în cele din urmă experimentului de gândire tocmai în matematică acea semnificație pe care i-am atribui-o eventual în domeniul fizicii doar în mod nejustificat?

Mi se pare că această stare diferită este mai degrabă un semn pentru faptul că aici ne găsim pe terenul unui alt mod de cunoaștere decât în cazul „experimentelor de gândire” din fizică sau din altă parte. Deocamdată, desigur, am putea fi înclinați să explicăm caracterul diferit al acestei situații de cunoaștere ca întemeiere experimentală a matematicii, în măsura în care există impresia că „experimentul de gândire” nu necesită aici absolut deloc o resemnificare în atât de puțin promițătorul „experiment în gândire”, arătându-se mai degrabă ca un foarte clar „experiment cu gânduri”. Dacă, de pildă, în exemplul citat anterior despre triunghiul dreptunghic, gândesc arcele ca fiind trasate cu ajutorul catetelor în calitate de raze de cerc, îmi va fi cu totul imposibil să-mi reprezint în mod intuitiv faptul că cele două arce își orientează unul față de altul aspectul convex în locul celui concav și astfel că ele ar trebui să lase între cele două puncte de intersecție cu ipotenuza, ca rest ca să spunem așa, un fragment din aceasta din urmă. Deci, din faptul că îmi este pur și simplu cu neputință să îmi reprezint acest lucru, eu recunosc, s-ar putea spune, și chiar s-a spus adeseori, că el este imposibil, în afară de eventualitatea ca imposibilitatea, în cele din urmă, să constea tocmai în această neputință de a ne reprezenta. Dimpotrivă, atâta timp cât nu ne întrebăm cu privire la raportul față de alte experiențe, nu constituie niciun fel de dificultate să ne imaginăm animalul mărit al lui Galilei în cea mai bună formă a sa; iar atunci când apelăm la mărturia experienței, vom descoperi, cel mult, că mărturia respectivă nu se potrivește cu această concepție, fără însă ca, din acest motiv, să ne fie mai dificil a o elabora. Prin urmare, procedeu demonstrativ geometric s-ar reduce la chestiunea dacă putem gândi sau nu contrariul unei anumite stări de fapt: dacă s-ar dovedi că ultima situație este adevărată, atunci s-ar oferi și dovada, care, în esență, ar consta într-un experiment psihologic propriu-zis, experiment care s-ar bucura doar de o valorificare ceva mai neobișnuită.

Pe de altă parte, adeseori a fost semnalat faptul că această neputință de a gândi, neputință care eventual se poate cu ușurință reduce complet la lipsa de exercițiu sau la o altă inabilitate, nu constituie întotdeauna un argument, mai ales

¹⁸ *Gesetze und Elemente*, p. 176.

că ceea ce-i stă în putere unuia poate foarte bine să nu-i reușească altuia. Abia atunci când această neputință este asociată cu înțelegerea faptului că este vorba despre o pretenție ce nu poate fi îndeplinită – de neîndeplinit datorită obiectului care trebuie reprezentat în mod intuitiv –, eșecul încercării are un caracter doveditor: atunci însă este întotdeauna mai simplu să ne menținem la înțelegerea imposibilității legate de obiect decât la neputința de a ni-l reprezenta, respectiv de a-l gândi, neputință care rezultă abia din acea imposibilitate. Și, în plus, această înțelegere nici nu trebuie să fie de fiecare dată o înțelegere a unei imposibilități, respectiv a necesității unui fapt de a nu fi (*Nichtsein*), ci poate fi foarte bine înțelegerea necesității unui fapt de a fi (*Sein*) (mai exact, a unei stări de fapt), în cazul căreia nici nu trebuie să ne întrebăm cu privire la existența obiectului geometric aflat în discuție. Însă aceasta reprezintă tocmai o cunoaștere care nu depinde de existența-în-fapt a obiectului ei (*daseinfreies Wissen*), cunoaștere ce rezultă din natura însăși a obiectului gândit, respectiv a obiectivului (*Objektiv*) conceput prin actul de judecată, adică tocmai o cunoaștere a priori. Deci nici în matematică nu funcționează deloc așa-numitele experiențe de gândire în sensul unor experimente reale (și anume psihologice). Se poate spune însă atunci în ce constă semnificația lor incontestabilă pentru matematică?

Răspunsul nu ar trebui să fie acum greu de dat. Dacă îmi reprezintă în maniera descrisă mai sus, cât se poate de clar și de intuitiv, starea de fapt privind triunghiul dreptunghic și apoi și pe aceea privind triunghiul obtuz, nu fac altceva decât să stabilesc astfel, pur și simplu, condițiile psihologice care-mi permit să am acces în această chestiune la înțelegerea a priori, în timp ce această înțelegere eșuează în cazul reprezentării neintuitive. Tocmai de aceea nu mai apare niciodată nevoia de a mai „face o încercare” sau chiar mai multe în ceea ce privește aceeași stare de fapt obiectivă, atunci când s-a atins deja înțelegerea. Ceea ce am numit acum experiment de gândire, dar pe care în continuare, firește, vom prefera să nu-l mai numim astfel, are, într-un anumit sens o semnificație mult mai concretă pentru cunoașterea matematică decât pentru știința naturii; însă în cazul acestui „experiment” lipsește absolut orice caracter experimental. Mai degrabă, tocmai în cazul său se arată cu deosebită claritate valabilitatea specificului modului de cunoaștere extraempirică, deci a priori, astfel încât noi putem considera aici totul mai curând o dovadă privind caracterul experimental, sau doar în rest empiric, al cunoașterii matematice.

Traducere de *Claudiu BACIU*